

ONDARA, UNA CAPITAL COMARCAL D'ÈPOCA ÀRAB

Míkel de Epalza

Universitat d'Alacant

Ondara és un poblament humà molt antic. El seu nom ens fa remuntar almenys als ibers, perquè aquesta paraula significaria en aqueixa llengua el que significa ara en basc: «les arenes», «la platja», «les dunes».

És un topònim que està documentat especialment en l'època àrab, en els primers segles de la instal·lació de més de mig mil·lenni dels musulmans a la regió (cinc segles i mig amb poder polític i quasi bé quatre segles més sota el *poder cristià*, com a mudèjars i moriscs). En aquesta època Ondara va ser capital d'una comarca natural i d'una regió administrativa, que es pot estudiar en els pocs textos que ens han arribat: unes cròniques àrabs assumides per geògrafs i uns quants topònims d'origen àrab que encara perviuen a la zona.

El primer text ens indica que a les darreries del segle X Ondara era la seu d'una jurisdicció civil (un cadí, precedent dels alcaldes, però amb autoritat comarcal més àmplia) que també comprenia les Illes Balears. No sabem els límits d'aquesta jurisdicció, però es pot suposar que correspondria a la que tindria més tard la Taifa de Dènia, estudiada per Maria Jesús Rubiera.

Un segon text diu que va ser destruïda «quan la revolta dels berbers». Això no vol dir que la van destruir els berbers, perquè no sembla que n'hi hagueren molts a la zona. Es tracta de la revolta que van protagonitzar els berbers en 1009 a la capital d'Al-Andalus, Còrdova i que va suposar l'inici de les guerres civils que van donar lloc al període dels regnes taifes a Al-Andalus. Ondara va ser destruïda, segurament, en una batalla entre els diversos caps de l'administració omeia que es disputaven el poder regional (Khairan de Múrcia, els sobirans de València, els governadors de Xàtiva i, especialment, el futur rei Mujàhid de Dènia i el seu candidat a califa Al-Muàiti).

Aquest text ens indica les raons de la transferència de la capitalitat comarcal d'Ondara a Dènia.

És evident que Ondara era més cèntrica, geogràficament parlant, dintre de la seua comarca natural, concepte que en època àrab designa el territori que es pot abraçar amb la mirada, encerclat per les muntanyes i per la mar. Però Dènia, al cap del temps, havia obtingut una gran importància militar i marítima. El seu castell era més fàcil de defensar en temps de guerra que el d'Ondara situat en la planura. Les seues drassanes per a la construcció de naus de guerra i comerç feien del seu port un centre important de comerç. Finalment, la nova dinastia dels reis de Dènia, d'origen sard, tenia molts interessos en la mar. Tot això, i la

destrucció de la ciutat d'Ondara, que va mostrar la seua vulnerabilitat als atacs de fora, expliquen perquè va haver de cedir la seua capitalitat comarcal i regional, mantinguda durant tres segles, a la veïna Dénia.

Però no va quedar destruïda definitivament. Setanta anys més tard, quan el Cid va venir a saquejar les terres islàmiques de Dénia es va instal·lar a Ondara, el que ens indica que les muralles d'aquest poblament no eren molt fortes, però que encara servien per una instal·lació provisional segura.

Per què va ser Ondara capital d'aquesta comarca? Es poden donar algunes raons, segons l'estructura viària islàmica per al control polític, que ha estat estudiada per la doctora Rubiera.

La instal·lació del poder islàmic a les terres de Xarc-Al-Andalus (l'Orient de la Península Ibèrica) es va fer ocupant la xarxa de vies de comunicació i defensa precedent, de romans i visigots. Se sap que la Via Augusta dels romans venia de Roma cap a Cadis per les planures costaneres, de la Mediterrània, però que evitava els massissos muntanyencs. A terres actualment valencianes, derivava cap a l'interior (per Xàtiva i les Valls del Vinalopó) però tenia un ramal des del Xúquer cap a Dénia. Els musulmans ocuparien, doncs el territori d'aquesta costa, tot seguint aquest ramal, i establirien una administració comarcal en eixos «últims territoris».

Més endavant, aqueixos territoris es prologarien amb la incorporació de les Balears des de la costa veïna i Eivissa. La posició geogràficament central d'Ondara a la comarca la faria preferible a la portuària Dénia, encara que aquesta anara adquirint cada vegada una major importància estratègica i comercial. La batalla de principis del segle XI va ser l'ocasió per a fer un canvi polític, coherent amb la nova situació militar i política que comportava l'establiment del regne de taifa de Dénia.

Sobre l'estructura comarcal de la planura d'Ondara comptem amb la informació que aporten alguns topònims d'època àrab, tot i que es podria estudiar encara més aquest tema.

La comarca té, evidentment, tres parts: la planura central, les muntanyes dels voltants i la costa marítima.

La planura ha deixat el seu nom a la muntanyeta de la Selleta, que és una modificació de la paraula àrab sahla, que vol dir precisament «planura». Aquest a planura té unes parts cultivades, dependents de la ciutat d'Ondara, que han deixat els topònims Alfàs (derivat d'al-fahs, que vol dir en àrab «zona cultivada dependent d'una ciutat»), amb el seu diminutiu d'època llatina El Campello (amb els seus derivats El Campillo, en castellà, i El Campell).

D'aquesta planura ixen uns camins d'una certa importància cap a les muntanyes o zones muntanyoses de la comarca. Dos topònims llatins , però conservats en època àrab i fins els nostres dies , són també testimoni d 'aquests camins: Pedreguer, «el camí empedrat », i La Llosa, amb el mateix sentit .

Aquest a estructura comarcal de l'actual poble d'Ondara i dels seus voltants van ser l'escenari -igual que en els nostres dies- de la vida de molts habitants, musulmans i musulmanes de la seua planura, de les seues muntanyes i de la seua costa. Molt pocs d'aqueixos antics habitants de la comarca d'Ondara han deixat una petja escrita de llur vida anònima (unes quantes relacions d'habitants d'Ondara de fa quasi sis segles han estat publicades fa poc en la revista Sharg Al-Andalus Estudios Árabes de la Universitat d 'Alacant), però hi ha certament unes constants de germanor entre els actuals habitants de la comarca d'Ondara i els milers d'antecessors de cultures diverses -entre les quals la musulmana- que els hi han precedit.

Alacant, primavera 1990